

Figuur 2.4 Vier didactische rollen in het interactiekruis

Aan de hand van het interactiekruis kan worden vastgesteld of de leraar zijn rol als instructeur, trainer, coach en begeleider IN contact of UIT contact vervult. Vervult de leraar de rollen IN contact, dan zeggen leerlingen bijvoorbeeld dat ze meer durven, meer experimenteren, beter van fouten leren en meer voor de leraar doen om de ‘persoon’ die hij is. In het trainen van de vaardigheden die bij de leraarrollen horen, is het daarom van essentieel belang te kijken naar het basiscontact tussen leraar en leerlingen, dat te oefenen en daarop te reflecteren.

Deze manier van kijken is in principe mogelijk bij alle didactische interventiemethoden. Hoe geavanceerd en leerpsychologisch verantwoord ook, interventies hebben de meeste impact en pedagogische kwaliteit als de leraar IN contact en IN verbinding is met zijn leerlingen.

2.8 NAAR EEN BETER CONTACT MET JONGENS

Recent is ook het verschil in het Opgroeien & Ingroeien tussen jongens en meisjes in de puberteit meer in de belangstelling gekomen, waarbij dan vooral het

‘andere’ van het gedrag van jongens centraal staat.² Waarom speciaal jongens? De feiten zijn inmiddels bekend: ze lopen gemiddeld vaker vertraging op in hun schoolloopbaan, zijn oververtegenwoordigd in voortijdig schoolverlaten, halen steeds vaker een diploma op lager niveau, raken vijf keer zo vaak als meisjes in aanraking met politie en justitie. En veel docenten klagen over gebrek aan concentratie en onaangepast gedrag tijdens de lessen.

Wat maakt jongens in de puberteit bijzonder op een aantal fysieke en psychologische ontwikkelingsaspecten?

Bij jongens gieren tijdens hun puberteit zeer hoge doses testosteron (veel meer dan bij meisjes) door het lijf. Daardoor hebben ze, meer dan meisjes, behoefte aan vaak bewegen. Ze zijn sterk fysiek aanwezig, impulsief, ondernemend, strijdlustig. In de eerste jaren van het voortgezet onderwijs leren jongens vooral door doen en via trial en error. Jongens kunnen ook in korte tijd heel erg boos worden. Ze zijn dan even niet aanspreekbaar en dat leidt vaak tot conflicten. Testosteron maakt hen namelijk overgevoelig voor emoties en groepsdruk, terwijl hun verbale vaardigheden om gevoelens om te zetten in denken en praten nog lang niet zo goed ontwikkeld zijn als bij meisjes. En ook de amygdala, het gebied in de hersenen dat informatie verbindt met emoties, is in deze periode bij jongens overgevoelig. Daardoor kunnen ze moeilijk overweg met negatieve boodschappen en signalen en schieten ze makkelijker in de stress. Testosteron zorgt ook voor competitiedrang en maakt jongens gevoelig voor groepsdruk: je waar maken in de klas of bij vrienden. Maar gezonde competitie motiveert jongens wel om te leren en te scoren.

De doorbloeding van de hersenen gaat anders bij jongens: die is 20 procent minder dan bij meisjes. Daardoor verliezen jongens eerder hun concentratie, vooral als er geen uitdaging of afwisseling is. Ook blijken jongens de docent nauwelijks te registreren als die monotoon praat. Vervolgens verwachten we van leerlingen in het voortgezet onderwijs dat ze hun werk gaan plannen en organiseren. Daarbij moeten ze hun prefrontale cortex gebruiken, het hersendeel wat pas het laatst tot volledige ontwikkeling komt bij jongens. Ze zijn vooral te motiveren voor resultaten op korte termijn. Ze willen directe beloning, zoeken spannende situaties op en willen experimenteren. Ze hebben meer bravoure dan meisjes en hebben vaak een zekere mate van zelfoverschatting. Hierbij hebben jongens, meer dan docenten wel eens denken, behoefte aan bevestiging en begrenzing.

² Voor deze paragraaf hebben we gebruikgemaakt van de publicatie *Jongens ... aan de slag!* (Maréchal-van Dijken e.a., 2012).

Wil je het pedagogisch contact met jongens onderhouden en optimaliseren, dan moet je als leraar afstemmen op de fysiek-psychische gesteldheid van jongens.

Pedagogisch vakmanschap voor het effectief werken met jongens

Belangrijk is om jongensachtig gedrag niet te zien als negatief of lastig, maar als een andere manier van leren. Wat werkt voor hen wél in de les? In een onderzoek van het project *Jongens ... aan de slag* bleken de volgende vijf punten effectief bij het omgaan met/lesgeven aan jongens:

- Structuur en duidelijkheid bieden.
- Positief benaderen.
- Humor gebruiken.
- Variatie bieden.
- Helpen reflecteren op gedrag en prestatie.

In onderstaand kader werken we deze effectieve interventies verder uit.

Vijf effectieve interventies voor een beter contact met jongens

1 Structuur en duidelijkheid bieden

In de puberteit ontwikkelen de verbale vermogens van meisjes zich sneller dan die van jongens. Een lange, uitsluitend verbale instructie van de docent is voor jongens veel minder goed te volgen en te onthouden. Het helpt daarom om de instructie ook te visualiseren en één opdracht tegelijk te geven. Jongens zijn gebaat bij duidelijke structuur en grenzen. Bijvoorbeeld het duidelijk aangeven wanneer een leerling niet/wel mag praten, lopen, samenwerken enzovoort. En ook vaker aangeven wat het doel is en hoe het beoordeeld wordt.

2 Positief benaderen

Jongens geven 'een positieve benadering' aan als de belangrijkste reden om aan het werk te gaan! Ze zijn dus heel erg gevoelig voor positieve bevestiging en waardering. Een docent of mentor die hen probeert te begrijpen en hun goede kanten ziet, oogst respect bij de leerlingen. Ook is het weer opnieuw laten beginnen met een schone lei heel erg belangrijk. Voor deze docenten willen leerlingen graag werken. Uit onderzoek blijkt dat dat de hersenen van jongens meer gericht zijn op het krijgen van stimulans en bevestiging en veel minder op straffen en afkeuring. *Als je gedrag wilt ver-*

anderen blijkt de ideale verhouding tussen belonen en begrenzen 5 : 1 te zijn! Jongens zijn onzekerder dan we denken en hebben dus vaak bevestiging nodig. Het moet wel oprecht zijn; een compliment hoeft niet groot te zijn, maar wel gemeend. Een valkuil bij het corrigeren van jongens is dat ze vaak denken dat kritiek op hun gedrag betekent dat je hen als persoon afwijst. Als docent moet je dat onderscheid dus duidelijk maken ('Ik vind jou een prima kerel, maar je gedrag van daarnet accepteer ik niet').

3 *Humor gebruiken*

Veel jongens zijn grappig en willen hierin gezien worden. Lach met hen mee! Docenten met humor worden zeer gewaardeerd door alle leerlingen. Humor is ook belangrijk 'om de lucht te klaren' en met lichtheid verder te gaan. Jongens hebben behoefte aan de uitspraak 'klaar!' na een conflict of vervelende situatie. Humor vraagt wel om een grens: nooit ten koste van een ander.

4 *Variatie bieden*

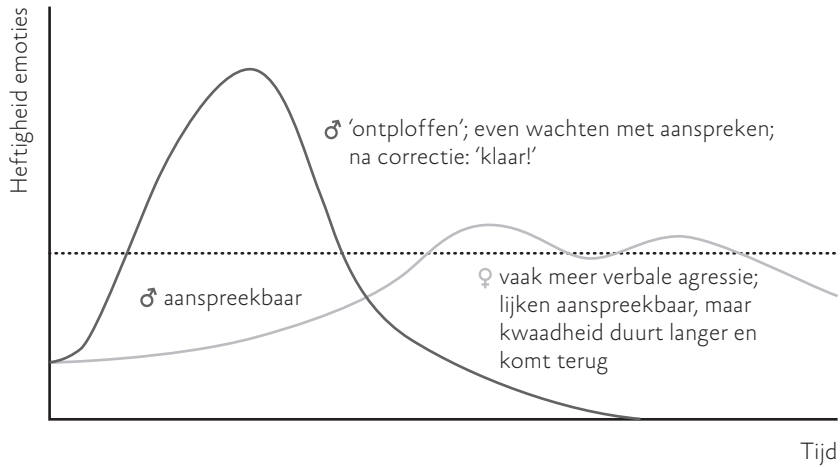
Als jongens geen taak hoeven uit te voeren, schakelen ze naar een rusttoestand: de 'stopmodus'. Gevarieerde activiteiten waarin bewegen mag (doorbloeding van de hersenen weer op gang brengen) houdt ze actief in de les. Ook zijn vormen van competentie goed om het denken en doen op gang te houden. Lessen waarin vormen van meervoudige intelligentie worden toegepast, hebben een hoger rendement en laten meer motivatie bij jongens zien. Een tip: meng jongens en meisjes bij groepsoopdrachten waar zelfstandig gewerkt moet worden. Zo krijg je meer diepgang, onderzoek en structuur tegelijkertijd.

5 *Helpen reflecteren op gedrag en prestatie*

Dat gaat bij jongens in de puberteit helemaal niet vanzelf, zeker niet als het (uitsluitend) verbaal moet. Jongens handelen impulsief, letten op resultaat, niet op proces, en overschatten vaak zichzelf.

Help ze door feedback te geven op de dingen die ze goed doen. Niet alleen het wat, ook het hoe. En wat ze een volgende keer beter kunnen doen: formuleer daaromtrent gewenst gedrag. Vraag minder over voelen en denken, meer over hoe ze het ervaren hebben. Jongens laten reflecteren is ook een kwestie van goede timing. Zeker als het over gedrag gaat. Als er sprake is van de heftige emotie 'ontploffen', is het beter om ze een time-out te gunnen. Even met rust laten; vooral niet praten. Spreek ze pas aan als ze weer tot bedaren zijn gekomen. Pas dan kun je weer IN contact komen. Bekritiseer dan kort het gedrag en herstel het contact. Je leerling wacht op de code: 'Klaar!'

In het volgende schema is het verschil tussen jongens en meisjes helder weer-gegeven. Bij meisjes lijkt het conflict beëindigd, maar kan herhaald weer de kop opsteken. Bij meisjes helpt juist: grondig uitpraten.

Figuur 2.5 Energiecurve bij jongens en bij meisjes

5

HET PEDAGOGISCH COMPETENTIE PALET

In dit afrondende hoofdstuk beschrijven we het pedagogisch vakmanschap zoals dat hiervoor aan de orde is geweest vanuit een wat andere invalshoek, namelijk vanuit het denken in competenties. We nemen daarvoor de concrete onderwijspraktijk als uitgangspunt en gaan vervolgens na welke competenties de leerkracht daarin toepast. De beschreven praktijken, evenals het overzicht van competenties – wij gebruiken daarvoor de term ‘palet’ – tonen naar onze mening helder aan wat een veelzijdig en boeiend vakmanschap noodzakelijk is om het Opgroeien & Ingroeien van jongeren te ondersteunen. Met het Pedagogisch Competentie Palet hebben opleidingsinstituten en scholen een rijk instrument in handen om dat vakmanschap te ontwikkelen en te toetsen.

5.1 DE ONDERWIJSPRAKTIJK: CASUÏSTIEK

We beschrijven eerst een grote variëteit aan onderwijspraktijken zoals wij die, op één uitzondering na, in de onderwijspraktijk aangetroffen hebben. In de beschrijving integreren we vanzelfsprekend weer de pedagogische en onderwijskundige aspecten omdat die praktijk in het regulier voortgezet onderwijs bijna altijd in een onderwijskundige context plaatsvindt.

Daarna reflecteren we in paragraaf 5.2 op deze praktijken in termen van de door ons beschreven competenties.

Bij het lezen van de diverse praktijken is het al een rijke en zeer productieve oefening om zich af te vragen wat voor vakmanschap hier door de leraar wordt toegepast. Of anders gezegd: wat moet hij aan kennis, vaardigheden en houdingsaspecten ontwikkeld hebben om de beschreven praktijk als ‘hoge pedagogische kwaliteit’ te kunnen kwalificeren.

A Samen ons stinkende best doen

Lerare Adèle geeft consumptieve technieken in de bovenbouw. 'Ik kan van jullie allemaal uitstekende bakkers maken', zegt zij bij het begin van de tweede les tegen de leerlingen. 'Ik heb jullie de eerste les aan het werk gezien en ik geloof dat jullie de basistechnieken allemaal kunnen leren, als jullie dat willen.' Enkele leerlingen kijken haar licht wantrouwend aan. 'Ja, jij gelooft me niet hè, Ariel? Ik heb nog eens over jou nagedacht. Nou, ik geloofde jón niet toen je vorige keer zei dat het hier op school ook wel niet zal lukken. Je hebt talent, man. Ik ben niet blind. Daar is maar één ding voor nodig: dat we allebei ons stinkende best doen om dat vak te leren. Jij en ik, en daar houden we elkaar aan. Oké?'

Met een wat verlegen glimlach en kleur op zijn gezicht knikt Ariel en kijkt haar aan. 'Oké!', zegt Adèle en met een glimlach op haar gezicht steekt ze haar hand naar Ariel uit. Hij geeft haar zijn hand, terwijl hij haar met lichte schroom aan blijft kijken. De meeste andere leerlingen volgen dit tafereel vol aandacht. 'Doet u ook uw best voor mij, juf?', vraagt Arib. Adèle zegt even niets en houdt gedurende enkele seconden haar mond en trekt een ernstig gezicht. 'Ja, natuurlijk, hoewel ...' Ze laat weer even een stilte vallen. Dan met een glimlach: 'Daar had ik je even, hè?' Er wordt gelachen in de klas. De ontlasting is voelbaar.

B Losse handjes

We zijn een paar lessen verder. Adèle heeft er de wind goed onder. Er wordt gewerkt en gelachen en zij gaat indringende gesprekken met de leerlingen niet uit de weg. De leerlingen zijn net binnengekomen en er wordt wat gekletst over GTST en de film Shouf Shouf Habibi. Enkele leerlingen zijn daar voor de tweede keer naartoe geweest.

Adèle zegt op een gegeven moment: 'Nou, ik denk niet dat ik met een moslim zou durven trouwen.' De leerlingen, die weten dat ze single is, zwijgen. Een aantal meiden begint aarzelend te lachen. De meeste jongens kijken haar ernstig aan. 'Waarom niet, juf?', vraagt Anouk. 'Nou, het gaat niet alleen om deze film hoor, maar ik ben bang voor losse handjes.' Enkele meiden knikken beamend. 'Ja, ik ook juf', zeggen er enkelen en ze kijken bijna verontschuldigend naar de jongens, alsof ze verraad plegen. Er ontstaat onderling geroezemoes. Adèle laat dit even lopen. Als het wat rustiger is,

kijkt ze vragend naar Miloud, waarop hij zegt: 'Ik snap het een beetje, juf, maar voor mij hoeft u niet bang te zijn, hoor. Ik sla niet.' 'Daar ben ik blij om, Miloud, maar ... ik denk ook niet dat wij gaan trouwen.' De klas lacht. Vervolgens voert de groep onder leiding van Adèle een kort gesprek over 'losse handjes', waarin leerlingen veel eigen ervaringen over stereotiepe beelden en realiteiten inbrengen. Ze besluiten er later nog eens op terug te komen.

C Wat kun jij hiervan leren?

De leerlingen van leraar Victor werken in groepjes aan een geschiedenis-opdracht die moet uitmonden in een presentatie. Victor ziet dat Janine zich wat heeft teruggetrokken van haar groepje, niet meer aan het werk is en een beetje zit te mokken. Hij neemt haar even apart en vraagt wat er aan de hand is. 'Ik heb er geen zin meer in,' zegt Janine, 'want de andere meiden stellen alles uit en daardoor moet ik eigenlijk al het werk doen.' Victor vraagt: 'En wat nu?' Janine kijkt nog even sip en is duidelijk verrast door de vraag. 'Hoe werk jij het liefst?', vraagt Victor. Janine vertelt dat ze iemand is die altijd werkt volgens een plan, alles plant, planmatig werkt. 'Als ik dat niet doe, word ik gek. Maar die andere meiden stellen alles uit tot op het laatste moment.' Victor: 'Stellen ze alles uit tot het laatste moment of werken ze *anders* dan jij?'

'Ja, ze werken anders dan ik', zegt Janine. 'Ik vind het gewoon heel moeilijk om samen te werken met leerlingen die dingen niet eerst afspreken en alles uitstellen.' Victor: 'En wat heb jij hiervan dan te leren?' Samen komen ze tot de conclusie dat Janine wil leren om daarmee beter om te gaan en bespreken ze mogelijkheden op welke manier ze dat zou kunnen doen. 'Ga maar terug naar je groep en kijk of je er, met wat je nu weet, samen uit kunt komen', zegt Victor ten slotte. Hij loopt nog even mee met Janine naar de groep en zegt tegen ze: 'Janine wil jullie iets vertellen, hoe zij zo'n opdracht graag aanpakt en ik wil van jullie horen hoe jullie dat willen. Over vijf minuten kom ik terug om te horen wat jullie over de werkwijze gezamenlijk afgesproken hebben.'

D Kwaadheid eruit gooien

De leerlingen van leraar Frits werken vandaag in de les handenarbeid met klei. Op een gegeven moment ziet Frits dat een groepje jongens enorm met de klei zit te klieren. Ze slaan met vuisten op de klei en gooien de klei hard op het werkblad. Hij voelt meteen zijn boosheid hierover opkomen, maar kijkt het toch heel even aan, loopt er dan, weer wat rustiger, naartoe en zegt: 'Jeetje jongens, er zit zeker een hoop agressie in jullie! Jullie moeten wel erg kwaad zijn.' Wat verward en lacherig kijken de leerlingen Frits aan. 'Gooi je blok klei nog eens vijf keer, zo hard als je maar kunt, op het werkblad. Dan kunnen jullie daarna gewoon aan het werk,' zegt hij vervolgens. De jongens gooien hun klei vijf keer keihard op de tafel. Bij een enkeling was de energie bij de laatste twee keer gooien al een stuk minder. Richard zegt dat hij nog één keer wil gooien en Frits geeft hem daarvoor toestemming. 'En nu is het over!', zegt Frits en bladert in een map op zijn bureau. In zijn ooghoeken ziet hij even later weer een aarzelend 'begin' van gooien. 'En vergeet niet, dat ik dat meen, jongens', zegt hij 'low profile' vanachter zijn tafel. En het *is* over. De jongens gaan, nog wat lacherig, aan het werk met hun 'echte' kleiopdrachten.

E Smoezenbriefjes schrijven⁶

Leraar Frank, mentor en leraar Nederlands, krijgt regelmatig verzuimbriefjes die leerlingen zelf hebben geschreven. Hij ziet het aan de vervalste handtekening, aan de vergezochte smoezen of aan de taalfouten. Frank krijgt een idee: hij zwijgt over het feit dat hij heeft ontdekt dat de briefjes 'vals' zijn, maar hij bewaart ze en besluit ze te gebruiken om zijn leerlingen aan het schrijven te krijgen. Hij typt de briefjes uit, kopieert ze, deelt ze uit en leest ze samen met de leerlingen. 'Oké', zegt Frank, 'als jullie later kinderen krijgen, zullen jullie ook verzuimbriefjes moeten schrijven. Dat gaan we oefenen. Jullie zijn de eerste klas op de hele wereld die een studieonderwerp maakt van smoezenbriefjes schrijven!' De leerlingen gaan enthousiast en met veel plezier aan het werk en schrijven de mooiste smoezenbriefjes. Ze doen hun best foutloos te schrijven.

⁶ Dit voorbeeld komt (vrij vertaald) uit *Meester!* (McCourt, 2005).